

POMOCNICE V DOMÁCNOSTI V „RÁJI“ GENDEROVÉ ROVNOSTI /

ADÉLA SOURALOVÁ

ISAKSEN, L. W. (ED.). 2010. *GLOBAL CARE WORK: GENDER AND MIGRATION IN NORDIC SOCIETIES*. LUND: NORDIC ACADEMIC PRESS.

Skandinávie bývá obecně považována za pomyslný ráj nejen genderové rovnosti, ale také za prostor otevřený etnické diverzitě, zemi zaslíbenou migrantům a migrantkám z celého světa. Tuto představu poněkud nabourává nová kniha vzniklá ze spolupráce jedenácti výzkumníků z Norska, Dánska, Švédska a Finska, které přináší závěry svých výzkumů zacílených na témata pomocnic v domácnosti, au pair a sexuálních pracovníků. Publikace editovaná profesorkou Lise Widding Isaksen, socioložkou z norského Bergenu, si klade za cíl přinést do debaty o globalizaci ženské práce příklad skandinávských zemí. Tento cíl však publikace několikrát překračuje a není pouhým doplněním nové geografické a sociálně-politické perspektivy, naopak, texty přináší nová témata a postřehy, které dosud zůstávaly výzkumům skryty (otázka korupce, překračování různých režimů nelegality apod.).

Texty jsou seřazeny do tří tematických bloků. První z nich se věnuje otázkám genderové rovnosti v souvislosti s placenou pomocí v domácnosti, druhý navazuje s pojednáním o transnacionální zkušenosti a pracovním trhu a konečně třetí část sleduje národ, občanství a demokracii v kontextu globální dělby reprodukční práce. Hlavní myšlenkovou nit celé publikace vytyčuje v úvodu Lise Widding Isaksen, která zdůrazňuje globální charakter sladování veřejného a soukromého života v moderní společnosti. Isaksen (stejně jako autorky dalších statí) vychází z Esping-Andersenova upozornění na tzv. neúplnou revoluci. Podle něj genderová revoluce zůstává otázkou vzdělaných středostavovských žen, a tak „požadavek genderové rovnosti vytváří sociální nerovnosti, dokud se jedná o záležitost střední třídy“ (s. 11).

Kolektiv autorek toto tvrzení posouvá dál a zdůrazňuje, že „sociální nerovnosti vznikají jako kombinace nových sociálních a politických významů spojených s genderovou rovností a mezinárodními vzorci migrace, ve které dominují ženy“ (tamtéž). Isaksen tak zdůrazňuje, že i když se Skandinávie stala (např. díky i v českém kontextu často skloňované rodičovské dovolené pro otce či sociálním benefitům pro rodiče) prototypem zemí s genderovou rovností, distribuce péče je zde stále nerovná. Přidáme-li k tomu neflexibilní otevírací hodiny zařízení státní péče o děti, můžeme podle autorky sledovat mezery, které mohou/musí být vyplněny prostřednictvím placených služeb pomocnic v domácnosti a chův.

První část knihy zahrnuje čtyři texty, které tematicky spojují představy o rovnosti v kontextu placené pomoci v domácnosti („Domestic Work and Images of Equality“). Helle Stenum se na příkladu migrace filipínských au pair do Dánska věnuje tématu transnacionálního vytváření korupce a dotýká se stěžejní ambivalence v systému placené péče: „řešení prostřednictvím au pair ponechává muže stranou zodpovědnosti a udržuje tak genderovou nerovnováhu“ (s. 39) a upozorňuje, že takové řešení osvobozuje bílé středostavovské ženy. Vzhledem k tomu, že migrace žen z Filipín za účelem působení jako au-pair je nelegální, ženy, které chtějí pracovat jako au pair, musejí podplatit příslušné úřady a dostávají se tak do dluhů, které po příchodu do Dánska splácejí. Tak podle Stenum dochází k přeshraničnímu vytváření korupce a ženy se ocitají v pozici lehko zranitelných a výrazně podřízených bytostí závislých na svých zaměstnavatelích. Mariya Bikova ve svém textu „Had v trávě genderové rovnosti“ sleduje systém au-pair v Norsku. Přichází zde

MEZINÁRODNÍ KONFERENCE „TRANSFORMING GENDER ORDERS. INTERSECTIONS OF CARE, FAMILY AND MIGRATION“ / Pavla Redlová

Padesát tři miliony osob jsou podle velmi střízlivých odhadů Mezinárodní organizace práce zaměstnány v domácnostech. Často to jsou ženy, které odešly od svých rodin do zahraničí, aby se tam staraly jako chůvy, uklízečky nebo pečovatelky o druhé nebo o jejich domácnosti. Ve světě rostoucích mocenských a ekonomických nerovností směřují tyto „pracovnice ve službách (v době) globalizace“, jak je nazývá Rhacel Parreñas (2001), nejčastěji z Východu a Jihu na Sever a Západ, kde kvůli větší zaměstnanosti žen, stárnutí obyvatel i nedostatku státních zařízení pro děti vzrůstá poptávka po jejich službách. V dnešní době se tak (placená) práce v domácnostech stává stále významnějším a expandujícím odvětvím (Sotelo 2001). Jedná se však o práci, která málokdy bývá ve společnosti vnímána jako „opravdové zaměstnání“, neboť je vykonávána v soukromí domácností, zahrnuje emoční práci a kulturně je definována jako přirozená součást vztahu ženy k rodině. Z perspektivy genderových a mocenských vztahů tedy fenomén migrace žen za prací do zahraničí neznamena nutně jejich osvobození, jak se v 70. letech automaticky předpokládalo. Změny genderových řádů – které socioložka R.W. Connell vymezuje jako historicky konstruované vzory mocenských vztahů mezi ženami/ženstvím a muži/mužstvím – mohou mít v transnacionálním prostoru rozmanité a protikladné formy.

A právě proměny organizace péče a dopady procesů globalizace a migrace žen na mocenské a genderové vztahy ve společnosti představovala rámcová témata mezinárodní konference Transforming Gender Orders. Intersections of Care, Family and Mig-

s klíčovým závěrem, totiž že genderová rovnost, které středostavovské rodiny dosáhly, je „založena na příspěvku do rodinného rozpočtu spíše než na rovném sdílení péče a domácích prací“ (s. 53). Jedná se tedy o finanční rovnost, které je dosaženo tím, že se z migrantky stává žena v domácnosti. Reprodukce genderové nerovnosti se tak odehrává nejen na lokální, ale především na globální úrovni. Podobně text Tove I. Fjell ukazuje, jak kupování pomoci v domácnosti jde v Norsku ruku v ruce s deklarací genderové rovnosti, která na delegované péči do velké míry stojí. Catharina Calleman navazuje na předchozí příspěvky a sleduje způsoby, jak je instituce au pair vytvářena, když se ptá „Kulturní výměna, nebo levná domácí práce?“ Tato kapitola má vysoce popisný charakter a sleduje práva a povinnosti, které au pair mají v jednotlivých zemích. Autorka ukazuje, že právně au pair nejsou považovány za zaměstnankyně, což vede k jejich nejasnému postavení a limitované ochraně.

Druhá část obsahuje celkem tři příspěvky a zaměřuje se na „Transnacionální zkušenost a trh práce“. V prvním z nich se Hanne Marlene Dahl a Marlene Spanger věnují sexuálním pracovnícím a jejich přeshraničnímu a lokálnímu mateřství. Autorky popisují různé strategie tzv. skype-mateřství a zdůrazňují odlišné způsoby „matkování“, které nemusí být závislé na fyzické přítomnosti a fyzickém kontaktu s dítětem. Isaksen v textu věnovaném přeshraniční péči zdravotních sester v Norsku sleduje vznik tzv. globálních řetězců péče zdravotních sester (*global nurse care chains*) v transnacionálním prostoru Lotyšska, Ukrajiny, Norska, Španělska a Izraele. Ellinor Platzer pak ve stejném duchu zkoumá placenou péči a vliv švédských migračních politik na její formování, přičemž dochází k závěru, že „tím, že se starají o děti a staré lidi... za nízké mzdy, migrantky pomáhají udržet sociální stát jako takový“ (s. 169).

Tři texty ve třetí části sjednocuje pohled na občanství, národ a sociální stát – autorky se zde postupně věnují politikám ve Finsku, Švédsku a Dánsku a sledují, jak se v jednot-

livých zemích utváří prostor pro pomocnice v domácnosti. Podobně jako v předchozí části autorky Minna Zechner, Karin Carlsson a Lise Lotte Hansen ukazují, jak placená pomoc v domácnosti figuruje v rámci politik národních států (není tedy anomálií) a zároveň tyto státy přesahuje a vytváří přeshraniční kooperaci (např. skrze odbory a unie).

Příspěvky v editované publikaci poukazují na teoretické i sociálněpolitické výzvy, které transnacionalizace péče přináší. Na tomto místě je třeba připomenout dvě stěžejní témata. Za prvé, Isaksen ve svém příspěvku vznáší otázku toho, jak se proměňuje význam péče a ideál rodiny pod vlivem transnacionálních praktik péče (o děti i staré jedince). Autorka popisuje situace virtuální intimity a střetávání referenčních rámců o péči mezi domovinou a zemí cílovou a sleduje, jak jednotliví aktéři vyjednávají své rodinné životy přes hranice národních států. A za druhé, autorky (především Isaksen a Platzer) poukazují na paradox toho, že *transnacionalizovanou* instituci, kterou péče v dnešní době je, regulují pouze *národní* politiky. Transnacionalizace péče tedy zpochybňuje dosah a pravomoci sociálních států – tradičně chápaných jako specifické instituce kontextualizované v rámci národních států. Autorky poukazují na nutnost vyššího (než národněstátního) sociálněpolitického rámování organizace péče, které transcenduje hranice státních jednotek a uvaluje pomocnice v domácnosti do nejistého prostoru. Platzer mimo jiné upozorňuje na alarmující zjištění, a sice že „ve stejnou dobu, kdy jsou migrující a jejich děti skupinou nejvíce vystavenou na pospas úpadku sociálního státu, se v bohatých zemích imigrantská práce stává nadbytkem“ (s. 168).

Publikace tedy přináší pohled na globální péči o domácnost a o děti ze skandinávských zemí. Proč tedy může být pro čtenářstvo ze střední Evropy podnětné si příspěvky zacílené na geograficky relativně vzdálené kontexty přečíst? Nejen že texty doplňují existující vědění o tematice o geograficky specifický kontext, ale v obrazu skandinávských zemí jako „women-friendly“ států poukazují na jemné nu-

ration. Ta se uskutečnila ve dnech 19. a 20. ledna 2012 na frankfurtské Goetheho univerzitě ve spolupráci s Cornelia Goethe Centrum für Frauenstudien und die Erforschung der Geschlechterverhältnisse, které se ostatně profilují výzkumy zaměřenými na gender, transnacionální migraci a péči. Proto nepřekvapil velmi kvalitní a komplementární program konference, ani hojná účast na ní: více než 160 vědců a vědkyň z 21 zemí. Ti společně diskutovali o otázkách ohledně vlivu veřejných politik na míru zaměstnávání migrantek v pečovatelských službách a také o dynamice vztahů na mikrosociální úrovni, konkrétně o individuálních možnostech jednání a dopadech a reprezentaci transnacionálního mateřství. Příspěvky charakterizoval transnacionální přístup a společný byl i koncept intersektionality jako metody propojující ve svých vysvětleních různé formy odlišnosti. Konferenci zahájila Pierette Hondagneu-Sotelo, profesorka sociologie z University of Southern California a mimo jiné autorka významné publikace *Domestic Immigrant Workers Cleaning and Caring in the Shadows of Affluence* (2001). Již v této knize se ptala, čím by bylo Los Angeles (a jiná globální města) bez práce imigrantů a imigrantek v domácnostech? Co se odehrává za ploty či fasádami domů, kde spolu dvě strany (obvykle ženy) vyjednávají ve velmi odlišných a nerovných sociálních pozicích? A v podobném duchu pokračovala i ve Frankfurtu, kde se zaměřila na dosud méně studovanou skupinu mužů pracovníků v domácnostech a na aktuální situaci v USA. Na základě empirických výzkumů mezi kalifornskými zahradníky pocházejícími z Latinské Ameriky dospěla k závěru, že jejich pozice je odlišná od statusu žen v domácnostech: liší se jak v platovém ohodnocení, tak i v míře hierarchizace a konkurenci místo spolupráce v rámci této pracovní sféry. Rozdíl jak mezi těmito skupinami, tak vně těchto skupin leží primárně v pobytovém statusu a v pozici ilegality. Souhlasím s tím, že právě pobytový status a s ním spojená (ne)jistota je kritickým faktorem formujícím pracovní i životní možnosti migrantů a migrantek.

ance v genderové rovnosti mezi muži a ženami, která spo-
láhá na třídní/etnickou nerovnost mezi ženami navzájem.
Knihu tak lze doporučit nejen všem výzkumníci a vý-

zkumníkům zajímajícím se o téma placené pomoci v domác-
nosti, ale i těm, kdo sní svůj sen o Skandinávii jako napros-
tém ráji genderové rovnosti.

POLITIKY PÉČE / RADKA DUDOVÁ

HRŽENJAK, M. (ED.). 2011. POLITICS OF CARE. LJUBLJANA: MIROVNI INŠTITUT.

Knihu *Politics of Care* je koláží textů na téma péče pocháze-
jících od autorek z různých zemí a zabývajících se různými
aspekty pečovatelské práce. Příspěvky vycházejí z různých
lokálních kontextů (autorky analyzují situaci v jednotli-
vých zemích západní a střední Evropy, ale i v USA a Kana-
dě), v celku tak poskytují přehled o současném vývoji si-
tuace v tzv. prvním světě.

Různorodé kapitoly jsou protnuty třemi tématy, která
tvorí jakési jednotící linie analýzy. Prvním z nich je téma
transnacionálních souvislostí pečovatelské práce: autor-
ky navazují na koncept „globálního řetězce péče“ a na te-
orii transnacionální politické ekonomie péče. Je analyzo-
váno postavení migrantek, které v dané zemi pracují jako
pečovatelky (nejčastěji v rámci šedé ekonomiky), případ-
ně nastavení sociálních systémů vzhledem k zaměstnává-
ní těchto transnacionálních pečovatelek, nebo je zkoumáno
rámování veřejné debaty vzhledem k tomuto tématu. Dru-
hou jednotící linií analýzy tvoří koncept rámování (či *fra-
ming*): většina kapitol se zaměřuje právě na zkoumání rám-
ců přítomných ve veřejném diskursu a poukazuje na to, jak
tyto rámce mění nebo nemění nastavení sociálních politik,
jaké mohou být vztahy mezi nimi a jaký vliv mají na schop-
nost prosazení požadavků určitých skupin a na možnost je-
jich spolupráce. Třetí linií představuje zkoumání ekonomie
péče – autorky nahlížejí na pečovatelskou práci skrze kon-
cepty feministické ekonomie a poukazují na rizika pokrač-
ující komodifikace péče. V jednotlivých kapitolách se se-

tkávají dvě až tři z těchto linií. Výsledkem je skládačka, kde
jednotlivé dílky do sebe zapadají a přinášejí nové pohledy
na oblast, která je stále ještě prozkoumána pouze částeč-
ně – zejména z hlediska oblasti péče o dlouhodobě nemoc-
né a o seniory nebo z hlediska situace v zemích střední Ev-
ropy (Česko, Slovinsko či Rakousko).

První stať Fiony Williams plní roli úvodní kapitoly. Zahr-
nuje celou Evropu a zabývá se obecně problematikou péče
v politickém prostoru, konkrétně rámováním požadavků
různých sociálních skupin a zároveň rámováním existují-
cích sociálních politik – s přihlédnutím k tématům uznání,
práv a redistribuce péče. Ukazuje na posun ve veřejném dis-
kursu od rámce „rovnosti“ či „sociální spravedlnosti“ k rá-
mování „sociální investice“ (*social investment*), ke kterému
v Evropě došlo v průběhu minulých desetiletí. Co se týče
rámování sociálních politik, rámec „sociální investice“ vyu-
žívá argumenty zaměstnatelnosti, plýtvání lidským poten-
ciálem, aktivizace žen na pracovním trhu. Z hlediska rámo-
vání „zdola“ převažují argumenty svobodné volby typu péče
a chápání péče jako spotřebního zboží a pečovatelů i opečo-
vávaných jako „konzumentů“.

F. Williams poukazuje na to, že ačkoliv tento rámec byl
do určité míry úspěšný a přínosný při dosahování gende-
rové rovnosti a sociální spravedlnosti, má zásadní omeze-
ní a z globálního hlediska naopak způsobuje další formy
nerovnosti (špatné pracovní podmínky placených pečovate-
lek/pečovatelů, omezování možnosti volby pro chudší vrst-

*Souvislosti a dopady aktuální ekonomické recese, přísnějších migračních zákonů a rostoucí míry deportací (primárně mužů z La-
tinské Ameriky) na rodinný život a genderové vztahy představovaly zásadní příspěvek této socioložky do debaty. Otevřenou otázkou
zůstává, jak se v tomto kontextu vyzdvihujícím vnitřní bezpečnost proměňují každodenní praktiky – například dosud poměrně vel-
ká tolerance ze strany veřejnosti vůči neformálnímu sektoru. Jak sama Sotelo říká, tito muži totiž pracují všem na očích (a díky za-
hradním strojům i všem na uších) a jsou vystaveni veřejnému dohledu více než kdo jiný.*

*Význam existujících sociálních a kulturních norem vyzdvihla Birgita Pfau-Effinger (University of Hamburg), která mezi faktory
rozhodujícími o míře zaměstnávání migrantek v domácnostech zařadila – vedle obvykle uváděného nastavení migrační, rodinné po-
litiky a jiných veřejných politik – také kulturní modely rodiny. Lze kritizovat, že tím zjednodušuje rodinnou realitu na jeden domi-
nantní národní model, nicméně tato perspektiva může posloužit jako odrazový můstek pro zkoumání odlišností napříč společnostmi.
Například kulturní vymezení soukromí se mi jeví jako důležitý prvek právě v rozhodování Češek o zaměstnání chůvy mluvící někte-
rým slovanským jazykem nebo Filipinky či Thajky. V druhém případě si – podle těchto zaměstnavatelek – rodina zachovává díky ja-
zykové bariéře větší soukromí, i když s nimi chůva žije.*

*Fiona Williams z University of Leeds se naopak ve svém příspěvku ptala na společnou dynamiku v zaměstnávání migrantek, kte-
rá vychází z podobného umístění zemí na globálním trhu péče. V rámci evropských společností tak definovala šest aktuálních ten-
dencí, mezi nimiž bych vyzdvihla nejen často uváděné ztržení státní a zdravotní péče, ale také fenomén vzrůstající role státu coby
globálního zaměstnavatele žen migrantek. Tento poznatek je důležitý právě proto, že se dosavadní studie zaměřovaly převážně na
práci v domácnostech a zapomínaly na další sektory, jako je právě ten státní. Za zmínku stojí i příspěvek Eleonore Kofman, která*

vy společnosti, zhoršování kvality péče pro určité skupiny, vyzdvižení „etiky práce“ nad „etiku péče“).

Kapitola Elin Peterson pokračuje v podobném duchu, když se zaměřuje konkrétně na rámování péče v domácím prostředí poskytované imigrantkami v politickém diskursu a ve veřejných politikách dvou zemí: Španělska a Švédska. Její komparativní analýza navíc ukazuje, nakolik jsou veřejné politiky ve skutečnosti normativní – předpokládají určitou definici problému a předkládají přijatelná řešení. Ve Španělsku bylo zaměstnávání pečovatelek v domácnosti v politickém diskursu prezentováno jednoznačně jako způsob, jak umožnit ženám (bílým, středostavovským, španělského původu) kombinovat práci a péči o rodinu; byla zdůrazňována zejména nutnost udržení ceny této služby na co nejnižší úrovni. Výsledná zákonná úprava tak odráží normu heterosexuálního manželství s genderovou dělbou práce a také normu dělby práce podle etnické/rasové linie.

Rámováním diskursu se zabývá i kapitola Hany Haškové, Zuzany Uhde a Kateřiny Pulkrábkové. Autorky pomocí metody *analýzy rámců* (*frame analysis*) analyzují diskursivní rámce, které ženské organizace používají při prosazování svých požadavků týkajících se péče ve veřejném a politickém diskursu. Zkoumají takto čtyři typy ženských skupin (feministické, genderově konzervativní, imigrantské a romské). Analýza rámců ukazuje, nakolik se liší jejich definice sociální reality, rámce, které v daných situacích používají, a úrovně, na kterých formulují své požadavky. Tato analýza podává určité vysvětlení toho, proč české ženské organizace mají takové problémy spolupracovat při prosazování svých cílů. Bohužel ale neidentifikuje jasně témata, která by mohla mít společný mobilizační potenciál.

Kapitola Elisy Widding Isaksen a Helle Stenum se zabývá fenoménem *au-pair* v severeských zemích, konkrétně v Dánsku a v Norsku, kde tento fenomén nabývá velmi významných rozměrů. Kapitola Majdy Hrzenjak a Živy

Humer zase analyzuje postavení pečovatelek (a pečovatelů) v domácnosti na neformálním trhu ve Slovinsku. Oba texty ukazují na zásadní význam rámování daného problému ve veřejném (i odborném) diskursu. Na práci placečných pečovatelek pohybujících se ve sféře šedé ekonomiky (ať už *au-pair* ve Skandinávii nebo lokálních pečovatelek ve Slovinsku) lze nahlížet dvěma způsoby: Je možno je vidět jako oběti (globální) ekonomiky, nacházející se v pozici vykořisťovaných, pracující za velmi špatných pracovních podmínek, marginalizované a zranitelné. Je ale také možné na ně nahlížet jako na aktivní aktérky hledající strategie posílení (*empowerment*) a dosažení důstojnějšího života pro sebe a svou rodinu. Oba pohledy lze pokládat za oprávněné, ne vždy se je ale daří skloubit – ať už v akademických textech nebo v návrzích veřejných politik. Jeden z těchto rámců zpravidla převládá. Oba rámce navíc mohou mít velmi kontroverzní dopady na skutečnou podobu veřejných politik.

M. Hrzenjak a Ž. Humer se do značné míry daří skloubit oba pohledy. Autorky si kladou závažnou otázku, která se implicitně vine všemi kapitolami: kde se nachází hranice mezi vykořisťováním a důstojnou prací? Odpověď je třeba hledat v konkrétních podmínkách vykonávání pečovatelské práce (zákonná regulace pracovních podmínek), v postavení, které ženy (či muži), které ji vykonávají, mají v dané zemi (zda mají či mohou získat povolení k trvalému pobytu či občanství, zda mají jiné možnosti uplatnění) a v míře jejich zranitelnosti (tj. např. zda mohou či nemohou dát výpověď, aniž by to mělo zásadní vliv na jejich postavení).

Margareta Kreimer ve své kapitole analyzuje situaci v dlouhodobé péči v Rakousku. Zaměřuje se na nedávné reformy, jejichž cílem bylo legalizovat 24hodinovou péči pečovatelek v domácnosti, která se odehrávala převážně v oblasti šedé ekonomiky. Vedle příspěvku na dlouhodobou péči, který je postaven podobně jako v ČR, byl v roce 2008 v Ra-

apelovala na širší vymezení péče, jež by podle ní mělo zahrnovat obecně starost o blaho a potřeby lidí, nejen těch nejzranitelnějších. Studie by měly brát v potaz i zkušenosti vysoce kvalifikovaných osob, například psychoterapeutek, duchovních nebo sociálních pracovníků a pracovníků.

Na formy aktivního působení žen migrantek, které by mělo za cíl přetváření stávajících omezení ve výhody, se ptala socioložka Mirjana Morokvašić-Müller (Université Paris Ouest-Nanterre la Défense). Svá zjištění shrnula tvrzením, že ženy migrantky upřednostňují spíše kompromis a spoléhání se na reciprocitu a solidaritu, než aby otevřeně bojovaly proti genderovým normám. Teprve postupem doby uplatňují svá nová přesvědčení nebo je předávají svým potomkům. Je na místě se ptát, zda u potomků zkušenost odloučení v dětství nemůže stejně tak vést k retradicionalizaci jako ke změnám existujících norem.

Při popisu způsobů vyjednávání sociální a genderové pozice ze strany žen migrantek se Mirjana Morokvasić – a vedle ní i Helma Lutz a další účastnice konference – dotkla důležitého tématu: veřejného a mediálního diskursu a jeho efektů. Migrantky jsou ve svých zemích původu často obviňovány z nenaplňování své mateřské role, neboli slovy přednášející „jsou vyličeny jako nezodpovědné matky, nemorální manželky a sobecké spotřebitelky“. V reakci na to se ženy často ospravedlňují strategií opačnou, používají však stejnou logiku – staví se do role správných matek, které se emigrací pro své děti sebeobětují.

Popsané mediální a veřejné konstrukce o sociálních sirotcích a vlivu migrace (žen) na rodiny ve značné míře kopírovaly teze, které se o několik desítek let dříve používaly v souvislosti s narůstající mírou rozvodovosti. Obzvláště v souvislosti s Thomasonovým teorémem – pokud vnímáme situaci jako reálnou, pak je reálná i ve svých důsledcích – zde vidím velký potenciál pro další výzkum: jak vnímají děti odloučenost od rodičů, jak se proměňují vzájemné vztahy a jaký vliv má negativní a skandalizující ve-

kousku zaveden příspěvek na zaměstnání 24hodinové pečovatelky. Autorka ukazuje na nedostatky a rizika tohoto systému: nijak nepomohl rozvoji veřejného sektoru péče, kde je stále významný nedostatek míst, kvalita péče pečovatelek není nijak kontrolována a je od nich vyžadována péče, na kterou kvalifikačně nestačí, a jejich pracovní podmínky jsou velmi špatné (zpravidla pracují jako živnostnice s nízkou odměnou a dlouhou pracovní dobou). Tento systém tak vede k posilování genderových nerovností, místo aby je zmírňoval. Pečovatelská práce je ohodnocena velmi nízkou a platy v této oblasti neodpovídají platům v jiných sektorech. Analýza M. Kreimer je pro české čtenáře a čtenářky přínosná mimo jiné vzhledem k podobnosti nastavení rakouského a českého systému.

M. Kreimer se snaží analyzovat situaci pečovatelské práce z hlediska feministické ekonomie. Přináší argument, podle kterého na péči nelze hledět jako na zboží skrze klasickou mikroekonomii, a to zejména proto, že se nejedná o svobodný smluvní vztah dvou autonomních stran. V ekonomické analýze péče dále pokračuje poslední kapitola, jejíž autorkou je Monique Lanoix z USA. M. Lanoix ukazuje na současné špatné zařazení pečovatelské práce v rámci organizace práce. Klade vedle sebe fordistickou a post-fordistickou organizaci práce. Fordismus charakterizuje jako práci na inertním objektu spočívající v instrumentálním přístupu a organizaci práce ve výrobní lince. Postfordismus vyjadřuje změnu charakteru současné práce, ve které je důraz kladen místo instrumentality na komunikaci a výsledkem není nutně hmotný produkt. Postfordismus je charakterizován důrazem na kvalifikaci pracovníků a jejich znalosti a rozvojem oblasti služeb. Poté autorka ukazuje základní paradox současné pečovatelské práce (dlouhodobé péče o seniory a závislé osoby) v USA a Kanadě: ač žijeme v postfordistické době, tato práce je

organizována podle požadavků fordismu. Podobá se práci na výrobní lince, péče je chápána jako produkt, nepředpokládá se specifická znalost či kvalifikace pečovatelky, a ten, o koho je pečováno, je v roli pasivního objektu. Komunikaci mezi pečovatelkou a klientem není věnována pozornost, naopak spíše „zdržuje od práce“. Vztahový charakter této práce je v tomto systému organizace práce přehlížen. Výsledkem je demotivace a vysoká fluktuace pracovníků, nízké ohodnocení, vnímání této práce jako podřadné ve srovnání s jinými pracemi v sektoru služeb a současně také jako nekvalitní péče.

Zvláště poslední kapitoly ukazují nástrahy, které představuje rámování péče jako „zboží“, které lze volně zakoupit na trhu za stejných pravidel jako u jakéhokoliv jiného zboží. Všemi kapitolami se prolíná poznání, že péče není prostě práce jako každá jiná. Vyžaduje určité schopnosti a osobní, vztahové a emocionální investice, které ale nejsou chápány a oceněny jako nezbytná kvalifikace (podobně jako třeba schopnost rychlého rozhodování, flexibility a komunikačních schopností v oblasti reklamy či marketingu), přičemž takové ocenění by v realitě bylo jen obtížně možné. Tato práce je nadále stigmatizována – nejen proto, které osoby ji vykonávají (dříve z třídního hlediska, nyní z hlediska rasového/etnického), ale také kvůli samotnému charakteru této práce (bez ohledu na to, kdo ji vykonává, viz kapitola Hrzenjak a Humer). Ačkoliv se jednotlivé texty zahrnuté v knize pohybují na různé analytické úrovni (některé jsou více popisné, zatímco jiné komparativní či teoretické), dohromady dávají čtenáři vhled do současné komplexní problematiky pečovatelské práce. Ta stojí na rozhraní veřejné a soukromé oblasti, placené a neplacené práce, práce pro výdělek či pro přežití a práce „z lásky“, a často i práce „naši“ a práce „jejich“ – tj. práce, která se hodí jen pro „ty druhé“.

řejný diskurs na rodiny? A jak přispívají nevládní organizace a akademici k spoluutváření takových, často stigmatizujících reprezentací?

Na dopad migrace na rodiny a zemi původu se zaměřila poslední panelová diskuse. V jejím rámci představily Helma Lutz a Ewa Palenga-Möllnbeck, socioložky z Goetheho univerzity a spoluorganizátorky konference, nový koncept tzv. pečovatelské opony (care curtain). Ten zavádějí v kritické reflexi konceptu globálního řetězce péče (Hochschild 2000) s tím, že má narušit falešnou představu homogenity takto pojatého fenoménu a naopak zahrnout geopolitický a historický kontext regionu – v tomto případě regionu evropského. Podle jejich modelu migrují pečovatelky z východních zemí Evropy do západní, jižní a severní, takže vysílající země zažívají odliv péče, zatímco přijímající země naopak péči získávají. Taková hranice napříč Evropou je podle mého názoru příliš pevná a empirické studie ukazují na větší pružnost i komplexnost migrace žen pečovatelek – například již pozicí Polska či Česka jak mezi vysílajícími, tak mezi přijímajícími zeměmi. To ostatně kritizovaly i ostatní účastnice a účastníci konference.

Co však autorky popisují důležitého, je prostředí rodin v zemích zažívajících odliv péče (care drain) v Polsku a na Ukrajině. Ženy migrantky stojí před dilematem vzniklým jako důsledek historického socialistického modelu pracujících žen a aktuálního vlivu neoliberalní ideologie v zemích bývalého východního bloku, který spočívá v nutnosti žen skloubit jejich spoluvyživovací roli a udržování multilokálního rodinného života a navíc ospravedlňovat svou migraci před veřejností. Opět tak potvrzují, že migrace nemusí vést nutně k překonání stávajícího genderového řádu. Podobně popsala Rhacel Parreñas (2005) genderový paradox žen v domácnostech: ekonomické podmínky nutí ženy vymanit se z lokálního modelu péče, ale zároveň jim ještě neumožňují adekvátní kulturní definici vztahu matky a dítěte v transnacionálním kontextu.

POHLEDEM ČESKÉ KRITICKÉ TEORIE GLOBÁLNÍ NESPRAVEDLNOSTI¹ /

KAROLÍNA ČERNÁ

HRUBEC, M. 2011. *OD ZNEUZNÁNÍ KE SPRAVEDLNOSTI. KRITICKÁ TEORIE GLOBÁLNÍ SPOLEČNOSTI A POLITIKY*. PRAHA: FILOSOFIA.

Na konci loňského roku vydalo nakladatelství Filosofia ve své ediční řadě „Filosofie a sociální vědy“ monografii shrnující dlouholetý kriticko-teoretický výzkum sociálního uznání jedné z nejvýznamnějších českých filosofických a sociálněvědních osobností současnosti, Marka Hrubce, který řídí Centrum globálních studií AV ČR a UK v Praze. Publikace je mimořádně svěžím počinem na poli současné filosofie a sociálních věd především díky své aktuálnosti, která kontrastuje s tradiční výukou na českých univerzitách, která pozapomíná na dennodenně prázdný břuch globálních chudých. Autor se z kriticko-teoretické perspektivy obrací k množství témat na poli politické, morální a sociální teorie současnosti, která se soustřeďují kolem pojmu spravedlnosti (mezi nimi důležitou roli zastupuje i genderová nerovnost), a klade si mimo jiné otázku, zda není současná filosofie a sociální věda falešně slepá k hladu a chudobě, které zmítají velkou částí světové populace (s. 16–17). Ústředním motivem knihy je tedy téma zneuznání, respektive snaha zachytit paradigma uznání v přechodu ke globálnímu kontextu. Avšak největší tvůrčí přínos leží ve vytvoření konceptu originální metodologické základny kritické teorie a naznačení jejího rozvinutí v teorii sociálního a politického uznání. Monografie tak navazuje na výsledky Hrubcova mnohalehého výzkumu (myšlenkový vývoj směřoval od Hegela přes multikulturalismus ke kritické teorii), které byly postupně publikovány v řadě prací a předneseny v různých částech světa. Kosmopolitní charakter knihy je ještě podtržen zařazením abstraktu v čínštině vedle anglického resumé. Pro položení základů své alternativní kritické teorie vede Hrubec dialog s různorodými pojetími myslitelů a myslitelek

posledních desetiletí (i některými významnými osobnostmi genderové teorie), mezi něž patří například Michael Walzer, Axel Honneth, Nancy Fraser, Charles Taylor, Iris Marion Young, Robert Fine, William Robinson, Leslie Sklair či Ulrich Beck. Ostřeji se vyrovnává s liberálním přístupem na příkladu politické filosofie Johna Rawlse.

Pokud se zaměříme na genderové hledisko, podobně jako Nagl-Docekal v případě filosofie, vyhláší Hrubec, že „každá kritická teorie musí být feministickou teorií“ (s. 274). Zneuznání totiž zobrazuje jedno ze zásadních témat genderového bádání, ať už se jedná o politická práva, o feminizaci chudoby, o transnacionální řetězce péče či o práci v domácnosti aj., ale proto také není třeba klást různé varianty útlaku na základě pohlaví do samostatné části. Genderový aspekt zneuznání se tak prolíná celou knihou v rozborech sociálně-ekonomického, kulturního a politického zneuznání.

Schematicky je kniha uspořádána do pěti oddílů (vždy rozdělených do dvou kapitol), ve kterých se autor postupně věnuje zásadním otázkám (svého vlastního založení) kritické teorie globální společnosti a politiky. První dva oddíly podrobně rozebírají založení a metodologii kritické teorie, autor zde představuje své vlastní ambiciózní obecné založení kritické teorie. Následují tři oddíly postupně rozebírající kritiku liberalismu, vysvětlení dilemat teorie uznání a nástin alternativní teorie spravedlnosti v podobě interkulturního, extraterritoriálního a globálního uznání. V metodologické části se autor vrací ke kořenům kritické teorie společnosti identifikované jako sociální kritika a rozpracovává tři základní momenty: kritiku, vysvětlení a normativitu, které jsou před-

Chtěla bych vyzdvihnout ještě jeden z příspěvků k tématu transnacionálních vztahů a dopadů na rodiny v zemi původu, a tím je film Promise and Unrest z dílny režiséra Alana Grossmana. Jak film, tak i následující téměř dvouhodinová diskuse s autorem ukázaly na výjimečné možnosti, které vizuální antropologie v tomto směru poskytuje. I v Česku lze zhlédnout některé ze zahraničních filmů k tomuto tématu (naposledy Ilegalná máma na festivalu Jeden svět 2012), což jistě usnadní rozšíření debaty o tématu globální péče a migrace.

Závěrem lze shrnout, že dvoudenní konference Transforming gender orders poskytla inspirativní prostor pro diskusi o aspektech migrace péče, přičemž kvalitní příspěvky kombinovaly data z různých zemí Asie, Austrálie, Severní Ameriky i Evropy a také zaměřením na rozmanité sociální či profesní skupiny. O tom, že se genderový řád proměňuje spíše v bohatých zemích Západu, zatímco nerovnosti v mezinárodní dělbě reprodukční práce (vyplývající z kombinace faktorů, jako je gender, etnicita, migrační zkušenost či třída) přetrvávají i přes stále častější migraci žen, panovala mezi účastníky shoda. Nicméně možnosti řešení nebo alespoň způsoby prosazení adekvátního ocenění práce v domácnostech (kromě realizovaného sdílení informací z terénu) nebyly bohužel již na pořadu konference.

Pokud se ještě podíváme na české prostředí (i když z transnacionální perspektivy), můžeme se zamýšlet nad tím, jaké dopady bude mít například aktuální snaha neprodlužovat pracovní víza cizincům v nízkokvalifikovaných pozicích na jejich rodiny zde i v zemi původu? Jaké rozdíly lze najít v pracovních i životních zkušenostech chův v domácnostech, pečovatelek v nemocnicích nebo třeba uklízeček v kancelářích? Nebo – zaměříme-li se na rodiny a děti transnacionálních matek – jak se vyrovnávají děti s odloučením a s obvykle potlačovanými pocity viny ze strany matek a za jakých podmínek se mění genderový řád v rodinách po

Tab.: Vzájemné vztahy prvků trichotomie sociální kritiky

Kombinace forem výkladu	Kritická charakteristika výkladu	Vysvětlující charakteristika výkladu	Normativní charakteristika výkladu
Kritika	×	vysvětlující kritika	normativní kritika
Vysvětlení	kritické vysvětlení	×	normativní vysvětlení
Normativita	kritická normativita	vysvětlující normativita	×

staveny jako zásadní interpretační linie vedoucí k novému oživení kritické teorie. Uvedená trichotomie neznázorňuje prázdný nástroj, nýbrž se velmi úzce váže k tématu zneuznání. Autorovými slovy: „Tato trichotomie [...] vyjadřuje argumentační dynamiku bojů o uznání, která postupuje od kritiky negativních momentů společenské reality přes vysvětlení pozitivních fragmentů reality až k rozvinutí těchto fragmentů v normativním pojetí společnosti.“ (s. 16) Ve zkratce tedy odmítnutí, přijetí a vytvoření (s. 35). Pro autora je však tato trichotomie nedostatečně uchopující, a proto velmi inovativně vypracovává přístup, ve kterém jednotlivé prvky staví do vzájemných vztahů, jejichž propojením vznikne kriticko-teoretický hexagon. Takto rozpracované vztahy uvnitř trichotomie jsou autorem předvedeny v následující tabulce (s. 39):

Přídavná jména zde tedy rozvíjejí ústřední prvek o doplňující akcent. Všechny části hexagonu nejsou v kritické teorii dosud rozpracovány, nejvíce pozornosti zatím bylo věnováno kritickému vysvětlení a vysvětlující normativitě. Z hlediska výkladu vývoje kritické teorie se autor v práci zabývá zakládajícími dokumenty, ve kterých stopuje probíranou trichotomii. Autor se nevěnuje předcházejícím textům (pouze v recepci pozdější filosofie), ale až následným pěti paradigmátům v kritické teorii, počínaje přípravnými 20. lety 20. století (v roce 1923 byl založen Ústav pro sociální výzkum ve Frankfurtu nad Mohanem). K dějinám kritické teorie nepřistupuje Hrubec popisně, nýbrž kriticky nachází nedostatky jednotlivých pozic (především z perspektivy nevyváženosti trichotomie) a rozpracová-

vá jejich inspirativní momenty. Zároveň mapuje proměny paradigmat, která pro výstižnost shrňme autorovými slovy: „1) paradigma práce či výroby (Marx), které bylo nejprve v počátcích kritické teorie po určité redefinici a doplnění rozvíjeno (Horkheimer, Marcuse) a poté kritizováno (Horkheimer, Adorno), 2) revitalizace paradigmatu pudové, zejména sexuální přirozenosti (Marcuse), 3) paradigma komunikativního jednání (Habermas), 4) paradigma uznání (Honneth) a 5) koncept globálních interakcí, jenž se začal transformovat do paradigmatu a je v posledním období rozvíjen především autory třetí a čtvrté generace. Autoři uvedení v závorkách přitom nejsou jedinými reprezentanty těchto paradigmat, nicméně je lze považovat za hlavní – nebo jedny z hlavních – autorů, kteří se na ně v kritické teorii zaměřovali.“ (s. 140) Co se týče české kritické teorie, uvádí Hrubec především Karla Kosíka a netradičně se zabývá jeho přínosem v rámci čtvrtého paradigmatu a nakročením k paradigmatu globalizace.

Velmi zajímavou perspektivu práce s trichotomií přináší odhalení redukcionistických tendencí v dílech stěžejních osobností moderní kritické teorie, jakými jsou například Michael Walzer, Axel Honneth, Jürgen Habermas a Nancy Fraser. Walzer sociální kritiku zužuje podle Hrubce na interpretaci, Honneth a pozdní Habermas na normativitu (mladšímu Habermasovi je přiznána snaha o vyváženou kombinaci všech tří prvků) a Fraser na vysvětlení. Podrobným rozбором důsledků těchto redukcí autor dochází k názoru, že pokud se chce kritická teorie vyvarovat nástrah autoritářských, relativistických či status quo stvrzujících vychýlení, musí začít

jejich sloučení? V každém případě je i v Česku zásadní prosazovat respekt vůči práci v domácnostech a práci migrantů a migrantek, zvláště když se zde tvůrci politik o tuto skupinu pracovníků ještě nezajímají a i na veřejnosti je dosud málo doceněna. Čím dál tím více se přitom i my můžeme ptát, čím by byla a jak by fungovala Praha, Plzeň nebo jiná místa, kdyby nebylo imigrantů a imigrantek?

Všechny příspěvky si můžete poslechnout na webových stránkách konference: www.cgc.uni-frankfurt.de/genderorders/video.shtml.

VÍTE, KDO VÁM DOMA UKLÍZÍ? – KAMPAŇ NA PODPORU DOMÁCÍCH PRACOVNIC Z ŘAD CIZINEK¹ /

Eva Valentová

Víte, kdo Vám doma uklízí? je název informační kampaně, kterou spustila nevládní organizace Sdružení pro integraci a migraci (SIMI) v březnu letošního roku k Mezinárodnímu dni žen. Kampaň má za cíl podpořit cizinky pracující v českých domácnostech na nejrůznějších pozicích – jako uklízečky, hospodyně či pečovatelky. Tyto cizinky tvoří v rámci pracovní migrace v ČR nový segment pracovního trhu a fenomén posledních let, kterému se dosud nikdo příliš nevěnoval. Přitom ke konci roku 2011 pracovalo v ČR legálně přes 50 tisíc cizinek ze třetích zemí, z nichž většina během svého pobytu na našem území někdy zakusila práci v domácnosti. Tyto ženy musí často při výkonu domácí práce čelit nevhodnému zacházení nebo různým formám diskriminace a mnohdy jsou tlačeny k výkonu nelegální práce, neboť je to pro jejich zaměstnavatele nepoměrně výhodnější. K nejčastějším problémům se v lepších pří-